

ПРИНЦИПИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

PRINCIPLES OF INFORMATIZATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Варивода І.М., аспірант кафедри політики у сфері боротьби
зі злочинністю та кримінального права

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Стаття присвячена комплексному та системному дослідженню поняття «інформатизація кримінального провадження», що являє собою один із ключових елементів системи кримінальної процесуальної політики України як однієї із складової політики у сфері боротьби зі злочинністю. Інформатизація кримінального провадження передбачає використання електронних інструментів на всіх стадіях кримінального провадження та перехід на електронне кримінальне провадження з використанням електронної кримінальної процесуальної форми. В межах роботи досліджено питання впливу новітніх технологій на кримінальну процесуальну форму та її зміни крізь призму цифрових можливостей, визначено перебування кримінального провадження в перехідному етапі, що спричинено відсутністю концептуального підходу щодо використання інформаційних технологій в рамках кримінального процесу. На підтвердження цього досліджено правове забезпечення паперової, електронної та змішаної форм фіксування кримінального провадження, вперше здійснено доктринальне тлумачення поняття «інформатизація кримінального провадження» для забезпечення виконання завдань та дотримання засад кримінального провадження та сформульовано поняття «принципи інформатизації кримінального провадження», досліджено їх особливості і вплив на дотримання вимог процесуального закону. Формування єдиної системи інформатизації кримінального провадження в науковому та правовому полі з врахуванням технічних аспектів щодо архітектурної побудови інформаційних систем стане поштовхом для розвитку кримінальної процесуальної політики України і, як наслідок, збільшить ефективність діяльності органів кримінальної юстиції, позитивно вплине на покращення довіри і комунікації між суспільством та державою. Інформатизація кримінального провадження як комплексне явище передбачає можливість реалізації ідеї електронного кримінального судочинства, що являє собою складову системи електронної демократії.

Ключові слова: електронне кримінальне провадження, інформатизація кримінального провадження, кримінальна процесуальна форма, кримінальна процесуальна політика, політика у сфері боротьби зі злочинністю.

The article presents a comprehensive and systematic study of the concept of "informatization of criminal proceedings," a key element of Ukraine's criminal procedural policy, which forms part of the broader strategy to combat crime. Informatization of criminal proceedings entails the use of electronic tools at every stage of the process and the transition to electronic criminal proceedings through the adoption of digital criminal procedural forms.

This study examines the impact of emerging technologies on the criminal procedural form, highlighting changes driven by digital capabilities. It identifies that criminal proceedings are currently in a transitional phase, largely due to the absence of a clear conceptual framework for the integration of information technologies within the criminal process. To substantiate this, the research investigates the legal framework supporting paper-based, electronic, and hybrid forms of recording criminal proceedings. For the first time, a doctrinal interpretation of the concept of "informatization of criminal proceedings" is provided to ensure the fulfillment of objectives and adherence to the principles of criminal proceedings. Additionally, the concept of "principles of informatization of criminal proceedings" is formulated, with an analysis of their characteristics and impact on compliance with procedural law requirements.

The formation of a unified system for the informatization of criminal proceedings, considering the technical aspects of information systems architecture, will drive the development of Ukraine's criminal procedural policy. This, in turn, will enhance the effectiveness of criminal justice bodies and foster improved trust and communication between society and the state. Informatization of criminal proceedings, as a complex phenomenon, enables the realization of electronic criminal justice, which is an integral component of the electronic democracy system.

Key words: digital criminal proceedings, criminal proceedings' informatization, criminal procedural policy, policy in the field of crime fighting.

Постановка проблеми. Одним з ключових елементів політики у сфері боротьби зі злочинністю є кримінальна процесуальна політика України. Наукова доктрина на разі не передбачає класифікацію напрямів діяльності та розвитку кримінальної процесуальної політики. Однак не можливо заперечити, що нові соціальні явища, які виникають в процесі еволюції людства, мають значний вплив на процесуальну діяльність та відповідну політику держави. Впровадження єдиних підходів щодо розвитку кримінальної процесуальної політики дасть змогу покращити діяльність органів кримінальної юстиції та збільшити ефективність боротьби зі злочинністю. Новим викликом для суспільства в XXI столітті стало масове використання людством новітніх інформаційних технологій, що суттєво впливає на суспільно-політичні відносини та видозмінює їх. У зв'язку з цим постає необхідність виокремлення інформатизації кримінального провадження як окремої складової кримінальної процесуальної політики України.

Мета дослідження полягає в доктринальному визначенні поняття «інформатизації кримінального провадження» та його основоположних принципів, дослідження форм кримінального провадження, в тому числі електронної та змішаної, для розвитку кримінальної процесуальної політики України в напрямку впровадження електронного кримінального судочинства.

Виклад основного матеріалу. Одним з ключових елементів політики у сфері боротьби зі злочинністю є кримінальна процесуальна політика України. Наукова доктрина на разі не передбачає класифікацію напрямів діяльності та розвитку кримінальної процесуальної політики. Однак не можливо заперечити, що нові соціальні явища, які виникають в процесі еволюції людства, мають значний вплив на процесуальну діяльність та відповідну політику держави. Враховуючи шалені темпи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, доцільно виділити інформатизацію кримінальної юстиції як один з пріоритетних напрямів розвитку кримінальної процесуальної політики України. Правовою підставою для впровадження використання інформаційних технологій в рамках кримінального судочинства стало прийняття Закону України «Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 1998–2000 роки». Процес інформатизації хоч і розпочався, але не мав самостійного правового регламентування та не розглядався як комплексний об'єкт. Через відсутність розвитку кримінальної процесуальної політики на той час інформатизація стосувалась лише окремих елементів кримінальної процесуальної діяльності. В результаті автоматизація інформаційно-аналітичної діяльності органів кримінальної юстиції хоч і мала позитивні наслідки, але здійснювалась хаотично. На той

час не було розроблено концептуальних підходів щодо інформаційної реформи кримінального провадження, в тому числі достатнього правового регулювання використання інформаційно-телекомунікаційних технологій та технічно-архітектурних напрацювань щодо єдності функціонування усіх допоміжних систем.

М. Ф. Сокиран зазначав, що чинна (на той час) система кримінально-процесуальних норм щодо використання науково-технічних засобів зорієнтована на суспільні відносини та рівень розвитку науки і техніки початку 60-х років і, незважаючи на деякі зміни та доповнення, внесені до КПК, практично повністю зберегла свої риси і тому потребує серйозного реформування [1].

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році знаменувало початок епохи інформатизації кримінального провадження. Нормативно-правове регулювання автоматизованих інформаційно-аналітичних систем та запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи дало поштовх для подальшого розвитку кримінального процесу, в тому числі і його інформаційних трансформацій. Найбільших змін зазнала саме кримінально-процесуальна форма.

М. І. Скригонюк визначає кримінальну процесуальну форму як визначений кримінальним процесуальним кодексом порядок діяльності визначених суб'єктів сфери кримінального провадження для виконання передбачених законом завдань та є особливою умовою можливості реалізації кримінального права як особливого виду матеріального права [2]. В. А. Трофименко визначає кримінальну процесуальну форму як один з елементів кримінального судочинства, що являє спеціальну правову форму діяльності органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, прокурора, слідчого судді та суду, а також осіб, що беруть участь в кримінальному провадженні [3]. Л. М. Лобойко вважає, що кримінальна процесуальна форма – це визначений законом порядок кримінального провадження загалом, порядок виконання окремих процесуальних дій і порядок прийняття процесуальних рішень. На його думку, значення кримінальної процесуальної форми полягає в тому, що вона створює детально врегульований, юридично визначений, суворо обов'язковий режим кримінального провадження [3]. Д. В. Сімонович визначає кримінально-процесуальну форму як визначений законом порядок проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, їх відповідне оформлення у процесуальних документах. Погоджуємось також з твердженням Д. В. Сімоновича, що саме від дотримання процесуальної форми під час провадження залежить стан законності, а також забезпечення прав і свобод людини [4].

Таким чином, досліджуючи інформатизацію як складову кримінального процесу та одного з напрямів кримінальної процесуальної політики, варто досліджувати вплив такого нововведення на кримінально-процесуальну форму і, як наслідок, засад та виконання завдань кримінального процесуального права. Враховуючи важливість і значущість електронних інструментів в рамках кримінального провадження, варто дослідити інформатизацію кримінального провадження як окреме явище в кримінальній процесуальній політиці.

У 2022 році було прийнято Закон України «Про національну програму інформатизації». Відповідно до ч. 1 ст. 1 цього Закону інформатизація – це сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, технологічних та виробничих процесів, спрямованих на створення умов для забезпечення розвитку інформаційного суспільства та впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій [5].

Аналізуючи норми Кримінального процесуального кодексу України, можна стверджувати, що законодавча можливість (а в деяких випадках і обов'язок) викорис-

тання інформаційно-комунікаційних технологій передбачена для усіх суб'єктів кримінального провадження та інших учасників кримінального провадження. Кримінальний процесуальний закон передбачає можливість фіксування процесуальних дій за допомогою технічних засобів (ст. 104 КПК); можливість здійснення виклику особи до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду за допомогою електронної пошти (ст. 135 КПК); обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора внести відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК); можливість проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції (ст. 232 КПК); можливість проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336 КПК); тощо [6].

Використання інформаційно-комунікаційних технологій здійснюється на усіх стадіях кримінального провадження та поширюється на широке коло осіб. Тому питання щодо поняття «інформатизація кримінального провадження» слід розглядати не лише в контексті діяльності судових органів влади, але щодо реалізації своїх процесуальних прав та обов'язків іншими суб'єктами кримінального провадження.

На наш погляд, інформатизація кримінального провадження – комплекс соціальних, технічних, економічних, комунікаційних заходів для створення єдиного електронного простору в рамках кримінального судочинства з метою забезпечення виконання завдання та дотримання засад кримінального провадження.

Інформатизація дає змогу не тільки формально додержуватись засад кримінального провадження, які визначені в ст. 7 КПК, але й розкрити їхній зміст, забезпечити відповідне коло осіб ефективними інструментами для фактичного їх виконання. Забезпечення кримінального процесу інформаційними технологіями дає можливість зосередитись на завданні кримінального провадження та суттєво спростити доступ особам до правосуддя.

Оскільки імплементація інформаційно-комунікаційних систем та допоміжних електронних компонентів здійснюється послідовно, доцільно дослідити форми фіксування кримінального провадження. Згідно статті 103 КПК процесуальні дії фіксуються у протоколі, на носії інформації за допомогою технічних засобів та у журналі судового засідання. Форми фіксування кримінального провадження можна класифікувати через призму використання інформаційних технологій: паперовий, електронний та змішаний.

Паперовий формат фіксації процесуальних дій у кримінальному провадженні є найстаршим видом здійснення фіксації та вважається традиційним. Передбачає складення протоколів, заяв, клопотань чи інших документів виключно у паперовому вигляді без створення електронних копій та їх внесення у відповідні цифрові бази чи інформаційно-комунікаційні системи.

Електронний формат передбачає використання в кримінальній процесуальній діяльності виключно інформаційно-телекомунікаційних технологій для фіксації таких дій. Інформація, зокрема фото-, відео-, аудіофіксація зберігається на цифрових носіях або хмарних сховищах. В контексті документів, то для створення заяв, клопотань, протоколів тощо використовуються зразки та шаблони, що містяться у відповідних програмних системах.

Змішаний формат забезпечує комплексне поєднання паперового та електронного формату залежно від обставин та способу здійснення відповідних процесуальних дій. У ньому доцільно виділити два підвиди: паперово-електронний та електронно-паперовий. Паперово-електронний підвид здійснення фіксування кримінального провадження передбачає, що первинним в здійсненні фіксування є саме паперовий спосіб, однак законодавство містить вимоги про подальшу цифровізацію створеного документу та збереження його в електронному вигляді у відповідних інформаційних системах та сховищах.

Електронно-паперовий підвид передбачає, що первинним є електронний формат фіксування та збереження інформації про вчинення процесуальних дій, але за необхідності така інформація може бути виражена у паперовому вигляді.

Відсутність єдиного законодавчого підходу щодо формату здійснення фіксації процесуальних дій зумовлено, в тому числі, недостатнім рівнем наукового дослідження щодо інформатизації кримінального провадження як комплексного та системного явища.

Доцільно визначити основні принципи інформатизації кримінального провадження, яким повинні відповідати дії щодо законодавчої та практичної складової імплементації новітніх цифрових технологій в кримінальну процесуальну діяльність. Принципи – закріплені головні ідеї, вихідні начала, або основи функціонування, що характеризують зміст, головне призначення певного явища та обумовлені загальними закономірностями розвитку суспільства. В контексті переходу кримінального провадження на електронний формат та здійснення інформатизації кримінального провадження питання щодо доктринального визначення принципів таких трансформацій не вивчалось. Вважаємо, що **принципами інформатизації кримінального провадження** є основні засади формування електронно-комунікаційної інфраструктури між суб'єктами кримінального провадження та судами з метою якнайшвидшого виконання завдань кримінального провадження і захисту законних прав та інтересів осіб.

Принцип ефективності. Запровадження нових систем, технологій та інструкцій з їх використанням повинно допомагати учасникам кримінального провадження при здійсненні їх процесуальних прав та обов'язків. Бази даних, хмарні технології та електронні системи повинні забезпечувати постійний та безперебійний доступ до наявної інформації для економії часу користувачів. Інформатизація кримінального провадження повинна здійснюватися з метою оптимізації та раціонального використання наявних ресурсів.

Принцип системності. Здійснення інформатизації кримінального провадження повинно здійснюватися в рамках Національної програми інформатизації та в поєднанні з іншими заходами щодо реалізації електронної демократії. Концепція щодо інформатизаційного оновлення кримінального провадження не може існувати сама по собі, а повинна відповідати вимогам та критеріям держави в плані реалізації електронного судочинства та електронного кримінального провадження як одного з напрямів е-демократії.

Принцип комплексності. Здійснення інформатизації кримінального провадження повинно відбуватись як комплексне явище, що охоплює усі стадії та сторін кримінального провадження. Розробка та реалізація функціоналу інформаційно-комунікаційних компонентів повинна передбачати можливість поширення, обміну та передачі наявних даних з однієї телекомунікаційної системи до іншої для економії часу та людських ресурсів, що позитивно вплине на тривалість кримінального провадження.

Принцип захисту. Одним із завдань кримінального провадження є швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд кримінальних правопорушень. Під час проведення процесуальних дій до моменту відкриття матеріалів іншій стороні діє режим таємниці слід-

ства. Інформація, що зберігається стороною кримінального провадження в електронних системах, повинна мати належний рівень захисту та охорону з метою недопущення несанкціонованого доступу та викрадення, знищення чи копіювання наявної інформації.

Принцип збереження персональних даних. В ході кримінального провадження можуть залучатись треті особи, які володіють певними знаннями чи відомостями, що допоможуть досягти мети провадження. Оскільки в інформаційних системах містяться відомості не тільки про фактичні обставини вчинення правопорушення, але, в тому числі, персональні дані працівників правоохоронних органів, що беруть участь в процесуальних діях, свідків, викривачів, підозрюваних тощо, такі дані повинні мати спеціальний режим використання, враховуючи рекомендації Ради Європи та Європейського Союзу.

Принцип прогнозованості. Перед розробкою та імплементацією нових систем необхідно провести аналіз щодо визначення їх мети, завдань, цілей та функціональної потреби.

Принцип процесуальної економії та ефективності. Процес інформатизації кримінального провадження повинен бути попередньо прорахований щодо затратності фінансових та трудових ресурсів, а також передбачено можливі ризики, в тому числі враховуючи економічні, політичні та соціальні аспекти, що існують в державі.

Принцип нормотворення. До обговорення доцільності запровадження нових комплексних інформаційно-технологічних продуктів, прийняття стратегічних рішень щодо розробки та запровадження нових систем повинні бути залучені представники від усіх ланок органів кримінальної юстиції.

Формування системи принципів інформатизації кримінального провадження формує межі не тільки правової регламентації її реалізації, але й технічного аспекту побудови архітектурних рішень щодо функціонування відповідних інформаційно-телекомунікаційних систем та їх компонентів.

Науково-технічний прогрес допомагає людству покращити рівень якості життя, підвищити ефективність праці та значно економити наявні ресурси. Інформаційні технології проникли в усі суспільні відносини та суттєво видозмінили їх, в тому числі і в стосунки між людиною та державною. Стрімкий розвиток технологій не оминув і кримінальний процес. Інформатизація кримінального провадження дасть змогу перейти на якісно-новий рівень взаємовідносин між громадянами, правоохоронними та судовими органами, в результаті якого буде реалізовано електронне кримінальне судочинство як складову електронної демократії. У зв'язку з цим існує доцільність дослідження такого явища як інформатизація кримінального провадження, визначення його об'єкта, суб'єкта та основних принципів. Принципи інформатизації кримінального провадження – це основні засади формування електронно-комунікаційної інфраструктури між суб'єктами кримінального провадження та судами. Доцільно виділити такі принципи: принцип ефективності, принцип системності, принцип комплексності, принцип захисту, принцип збереження персональних даних, принцип прогнозованості, принцип процесуальної економії та ефективності, принцип нормотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид.наук : 12. 00. 09. Київ, 2016. С.126. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/36d1fb89-c87b-4cd7-8222-af188369e3c7/content>
2. Скригонюк М. І. Нова кримінальна процесуальна форма і перспективи розвитку криміналістики в Україні. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право* 2. 2012р. С. 315–324. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nvamu_pr_2012_2_40.pdf
3. В. Трофименко. Кримінальна процесуальна форма як соціально-правова цінність. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 4 (79). 2014 р. С. 154–164. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/vapny_2014_4_19.pdf

4. Сімонович Д. В. Кримінальна процесуальна форма. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2014р. С. 233–235. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bc7cdd95-01de-4a75-a1fb-ed16f4399b89/content>
5. Про національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>